

ПОЗАШКІЛЬНА ОСВІТА

ПОЗАШКІЛЛЯ ЗАПОРІЖЖЯ: АДАПТАЦІЯ ДО ЗМІН

В. Могілевська

Позашкільна освіта в Україні завжди була важливим простором для розвитку особистості, формування громадянських цінностей та підтримки творчих здібностей дітей і молоді. Сьогодні в умовах глибоких суспільних трансформацій, воєнних викликів та реформування освітньої системи, вона постає як гнучка й адаптивна сфера, здатна швидко реагувати на потреби часу. Актуальність позашкільної освіти визначається не лише її традиційною роллю у вихованні, а й новими завданнями – інтеграцією цифрових технологій, розвитком *soft skills*, формуванням психологічної стійкості та підтримкою національно-патріотичного виховання.

Процес адаптації позашкільної освіти до нових реалій триває, адже заклади шукають нові формати роботи, впроваджують інноваційні програми, розширюють партнерства з громадами, громадськими, а часом і міжнародними організаціями. Це дозволяє підтвердити значущість і зберегти позашкільля, перетворити його на потужний інструмент соціалізації та розвитку молодого покоління в умовах змін.

Сьогодні позашкільна освіта перебуває в епіцентрі суспільних трансформацій. Війна та її наслідки створили нові виклики: діти потребують психологічної підтримки, безпечного простору для розвитку та можливостей для соціалізації. Водночас освітні реформи вимагають інтеграції позашкільної в загальну систему освіти, що передбачає оновлення стандартів, програм і методик.

Позашкільля Запоріжжя активно реагує на нові виклики й умови. Передусім це стосується безпекових чинників: заклади облаштовують укриття або наполегливо шукають приміщення під укриття для продовження освітньої діяльності, так необхідної для вихованців хореографічних, спортивних, туристсько-краєзнавчих гуртків, гуртків для дітей дошкільного віку тощо.

Змішаний або дистанційний формат роботи, звичайно, допомагає в організації освітнього процесу, але для дозвілєвої освітньої діяльності це не може тривати три і більше роки. У зв'язку з внутрішньою міграцією населення особливого значення набуває інтеграція дітей – ВПО у нові громади, у яких діти долучаються до творчих та наукових спільнот. Значну увагу приділяють психологічній підтримці дітей, інтегрують арттерапію та психоемоційне розвантаження в освітній процес. Водночас змінюються й інтереси молоді: зростає попит на STEM-освіту, робототехніку, кібербезпеку, медіаграмотність та волонтерські проекти, що визначає нові пріоритети розвитку позашкільної освіти.

Ключовим трендом стала цифровізація: дистанційні гуртки, онлайн-платформи та мультимедійні ресурси дають змогу охоплювати дітей із різних регіонів, зокрема й тих, хто вимушено перемістився. Проте гострими залишаються кадрові та ресурсні проблеми, сутність яких – у нестачі кваліфікованих кадрів через низькі зарплати, домінуванні педагогів віком 50+ та без педагогічної освіти. Як і раніше, ЗПО стикаються з браком фінансування та матеріально-технічної бази. Таким чином, позашкільна освіта змушена балансувати між традиційними завданнями виховання й новими викликами, що зумовлюють її сучасний вигляд.

Зауважимо, що Законом України №4789-IX задекларовано важливі зміни до системи оплати праці працівників закладів позашкільної освіти [2]. Відтепер засновники державних і комунальних закладів позашкільної освіти мають право:

- встановлювати посадові оклади, доплати, надбавки та грошові винагороди у розмірах, які перевищують мінімальні розміри, встановлені КМУ;
- запроваджувати додаткові види матеріального стимулювання й допомоги працівникам понад ті, що передбачені законодавством у сфері освіти [2].

Це уможливорює підвищення зарплат і премій педагогам позашкільля, не обмежуючись розмірами, встановленими урядом. Є сподівання, що цей крок сприятиме розширенню фінансових можливостей педагогів, однак місцеві громади, до компетенції яких належить фінансування підвищення оплати праці, у більшості мають

значні проблеми з фінансуванням життя громади, саме тому важливою виявляється державна субвенція.

Значні сподівання покладаються на реалізацію Концепції розвитку позашкільної освіти у період 2025–2030 років [3] (далі – Концепція). Документ передбачає глибоку трансформацію галузі, яка охоплює гуртки, секції, творчі студії, молодіжні центри та інші освітні формати за межами шкільної програми. Мета реформи – перетворити позашкільну освіту на сучасну, доступну, орієнтовану на інтереси та потреби дитини систему, яка стане логічним продовженням загальної середньої освіти. У МОН України наголошують: зміни спрямовані на розширення можливостей кожної громади в наданні якісних і різноманітних освітніх послуг для дітей та молоді [1].

Концепцією передбачено розвиток мережі закладів у громадах, зокрема й створення нових – як-от центри освіти дорослих, мобільні та молодіжні центри, а також мережа громадських шкіл. Водночас усі заклади мають стати безпечними, інклюзивними, зручними та доступними. Освітні установи будуть зареєстровані в єдиній електронній системі (АІКОМ, «МРІЯ») і працюватимуть відповідно до класифікації видів економічної діяльності за напрямом «Позашкільна освіта» [1].

У Концепції також йдеться про оновлення підходів до фінансування позашкільної освіти, зокрема зростання ролі місцевих бюджетів і можливе залучення альтернативних джерел. Передбачено, що педагоги закладів позашкілля отримуватимуть зарплату й пільги на рівні з учителями ЗЗСО, що має сприяти залученню кваліфікованих фахівців і підвищенню престижу професії [3].

У цілому реалізація Концепції триватиме до 2030 року і включатиме п'ять основних етапів. За цей час мають бути впроваджені як інституційні, так і програмні зміни. Зміни в оплаті праці заплановано на 2027–2028 роки. Цей етап окреслено як етап організаційно-інституційних змін. Його характерною особливістю має стати масовий перехід закладів за єдиною Класифікацією видів економічної діяльності (КВЕД) «Позашкільна освіта», вирівнювання заробітних плат і пільг педагогів з учителями шкіл. Результатом, за задумом авторів документа, має стати система, у якій кожна дитина зможе реалізовувати власні здібності, отримувати сучасну неформальну освіту, а громади – формувати активне молоде середовище.

Для успішної реалізації концепції керівникам ЗПО варто відмовитися від тактики «чекання субвенцій» і розпочинати роботу щодо трансформування закладів у хаби відкритої освіти, які працюють 12 годин на добу для різних вікових категорій. Обов'язковими пунктами їхнього плану дій у цьому напрямі мають бути: реорганізація простору та безпека, цифрова та кадрова легітимізація, запровадження нових підходів до оплати праці та професійний розвиток педагогів. На сьогодні виконання вимог безпеки є ключовою умовою життєздатності закладів, тому одним із шляхів вирішення цієї проблеми може бути укладання договорів про спільну діяльність із ліцеями та гімназіями для вирішення проблеми з приміщеннями та укриттями. Професійний розвиток як один із пріоритетних напрямів має містити, зокрема й створення системи підтримки для практиків без педагогічної освіти за допомогою парного наставництва, за яким майстер відповідає за зміст, а методист трансформує його у компетентнісно орієнтовану програму. Питання щодо цифрової та кадрової легітимізації й нових підходів до оплати праці потребує тісної координації дій з органами управління освітою. Особливе значення вирішення цих питань має для новоствореного на базі чотирьох обласних закладів позашкільної освіти комунального закладу «Запорізький обласний центр позашкільної освіти «Мала академія наук учнівської молоді «Саєнс-Хаб» Запорізької обласної ради (КЗ «Мала академія наук учнівської молоді» ЗОР). Наразі він єдиний, який знаходиться в комунальній власності ЗОР, функціонує, що виглядає доволі показовим і навіть тривожним у контексті сучасних реформ. Порівняно з іншими регіонами, включно з прифронтовими, кількість таких закладів є вищою (що підтверджено наказом МОН України «Про перелік найбільших закладів позашкільної освіти», лютий 2026), що демонструє дисбаланс у доступності позашкільних освітніх послуг.

Означене свідчить про наявність кількох проблем, як-от: слабка інституційна підтримка на місцевому рівні, недостатнє фінансування або відсутність стратегічного бачення розвитку позашкільної освіти в області. Водночас це створює ризики для соціалізації та розвитку учнівської молоді, адже один заклад фізично не здатен охопити весь спектр потреб різних вікових категорій. З іншого боку, наявність «Саєнс-Хабу» як інноваційного центру може стати точкою зростання,

але лише за умови, що його діяльність буде масштабована завдяки партнерству з ліцеями, громадами та залученню грантових ресурсів.

Наразі в регіональному позашкіллі є й успішні приклади адаптації. Попри труднощі, для збереження мережі ЗПО перевели значну частину гуртків із очного в онлайн-формат, що дозволило залучити дітей із різних регіонів України та створити єдину освітню спільноту. Це свідчить про здатність колективів ЗПО бути гнучкими та мобільними.

Успішними практиками адаптації можна вважати й діяльність STEM-гуртків (КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР, закладів позашкільної освіти: «Центр науково-технічної творчості „Політ“» ЗМР, Станція юних техніків), гуртків робототехніки (КЗ «ЗОЦНТТУМ „Грані“» ЗОР) та медіаосвіти (ЗПО «Міський палац дитячої та юнацької творчості» ЗМР, ЗПО «Палац дітей та молоді» Бердянської МР), добре облаштованих гуртків військово-патріотичного напрямку (ЗПО «Комунарський центр молоді та школярів» ЗМР), які відкривають дітям нові горизонти. На жаль, на сьогодні їх кількість є мінімальною.

Важливим напрямом залишається національно-патріотичне виховання, оскільки заходи, спрямовані на збереження історичної пам'яті, культурні проєкти, серед яких значна частина проводиться у віртуальному просторі, сприяють формуванню громадянської свідомості. Ефективно адаптуватися до змін і знаходити внутрішні ресурси допомагає й активне впровадження програм розвитку *soft skills* та емоційного інтелекту – тренінги, інтерактивні ігри, арт-терапія тощо.

Отже, зміни, що відбуваються, є принциповими для розвитку регіональної системи позашкільної освіти, адже вони не лише допомагають їй вижити, а й докорінно змінюють її філософію. Позашкілля перестало бути лише системою дозвіллевих гуртків за інтересами, а перетворилося на простір здобуття життєво важливих компетентностей, зокрема *soft skills*. Гнучкість програм дозволяє швидко адаптувати їхній зміст до потреб дитини, хоча проблема складання таких програм залишається.

Слід зазначити, що адаптація до викликів посилює соціальну місію позашкільної освіти – ЗПО стають центрами, у яких діти отримують не лише знання, а й відчуття стабільності, розвивають психологічну стійкість. Своєю чергою, позашкільний сектор загалом

перетворюється на динамічну екосистему, яка є більш гнучкою, ніж формальна освіта, та швидше реагує на запити суспільства.

В умовах воєнного стану та цифрової трансформації для збереження та розвитку кадрового потенціалу стає критично важливою роль методичних служб у закладах позашкільної освіти. Основними векторами їхньої діяльності залишаються:

- супровід професійного самовдосконалення;
- організація дієвих групових форм роботи;
- підтримка розроблення навчальних програм, зокрема і в частині привнесення в них українського контенту (<https://lnk.ua/WWyrkc0Wc>);
- цифровізація та методична допомога;
- діагностика та моніторинг.

Методичні служби та Центри професійного розвитку мають допомагати педагогам у плануванні самоосвіти, розробленні індивідуальних програм та планів. Означене стимулює творчий пошук і дозволяє фахівцям відчувати та виявити власні можливості. До їхніх функцій належить:

– ініціювання та координація діяльності методичних об'єднань, проведення семінарів, практикумів або тренінгів, спрямованих на подолання професійних утруднень. Змістовні та організаційні вимоги до семінарів і тренінгів для педагогів ЗПО мають передбачати їхню практичну спрямованість та інноваційність, адже вони мають формувати й удосконалювати професійні компетентності, інтегрувати сучасні цифрові інструменти, проєктні методики та міжнародний досвід, а також розвивати *soft skills*, емоційний інтелект і комунікативні навички. Форми проведення таких заходів мають бути інтерактивними з домінуванням практичних вправ. Щодо тренінгів, то їхня організація має передбачати використання рольових ігор, кейс-стаді та групових дискусій, майстер-класів з демонстрацією сучасних методик і інструментів, а також круглі столи з обміном досвідом і колективним виробленням рішень та конференції.

Надання професійної допомоги в написанні й оновленні навчальних програм, особливо для осіб без базової педагогічної освіти (яких у галузі понад 60 %), є пріоритетним завданням методичного супроводу. Йдеться про:

- опанування педагогами цифрових інструментів і створення якісного електронного контенту у прифронтових регіонах, де дистанційне навчання є безальтернативним;
- організацію зовнішнього діагностування методичної та психологічної підготовки керівників гуртків, що є обов'язковою умовою для їхньої ефективної самоосвіти.

Результати аналізу методичного супроводу професійного розвитку керівників гуртків дозволяють констатувати, що на сьогодні рівень методичного супроводу в більшості закладів є недостатнім. Основними проблемними аспектами є:

1. Відсутність реальної допомоги. Попри декларовані завдання, у практиці значна частина педагогів залишається «сам на сам» з проблемами, зокрема під час розроблення навчальних програм, підготовки матеріалів до участі в професійних конкурсах або виставковій діяльності. Так, матеріали, надіслані учасниками обласного етапу конкурсу «Джерело творчості», продемонстрували низький рівень підготовки, що безпосередньо свідчить про слабку методичну підтримку. Матеріали досвіду, які педагоги ЗПО подають на виставки чи на присвоєння звань, потребують суттєвого доопрацювання саме на обласному рівні, оскільки на рівні закладів якість методичної експертизи є низькою.

2. Низька компетентність методичних кадрів. Упродовж останніх років спостерігаються часті зміни в кадровому забезпеченні, а більшість тих, хто працює, не має достатньої компетентності, хоча педагоги перебувають на посадах доволі тривалий час.

На щастя, є й заклади, методичні служби яких упродовж року забезпечували дієву підтримку професійного розвитку педагогів: Серед таких закладів – Запорізький обласний центр туризму і краєзнавства ЗОР, Міський палац дитячої творчості Бердянської МР та три заклади, що перебувають у комунальній власності Запорізької МР: Міський палац дитячої та юнацької творчості, Станція юних техніків й Комунарський центр молоді та школярів.

Значна частина керівників гуртків сприймає методичну роботу як формальність, у якій вони беруть участь лише епізодично (наприклад, під час атестації), що також є наслідком неефективної організації методичними службами означеного процесу.

Отже, хоча в умовах війни ЗПО довели свою здатність швидко адаптуватися до змін, система методичного супроводу потребує докорінної модернізації. Вона має перетворитися з формально-контролювального органу на сервісну службу, яка реально допомагає педагогу вибудовувати індивідуальну траєкторію розвитку в комфортний для нього спосіб.

Щодо перспектив розвитку, то майбутнє позашкільної освіти можна розглядати за допомогою кількох сценаріїв. Оптимістичний – передбачає розширення фінансування, інтеграцію з європейськими практиками й активне використання інноваційних технологій; реалістичний – полягає в поступовому оновленні програм і збереженні базових функцій, тоді як песимістичний пов'язаний із ризиком скорочення охоплення через кризові умови.

Технологічні тренди відкривають нові можливості, як-от використання VR / AR у гуртках, гейміфікація навчання, створення інтерактивних освітніх платформ. Водночас соціальна місія позашкільної освіти стає ще важливішою – вона може стати інструментом відновлення суспільства після війни, формування покоління, здатного до творчості, критичного мислення та громадянської відповідальності.

Ключова роль належить педагогам: їхня готовність до змін, розвиток нових компетентностей і лідерських навичок визначатимуть успіх усієї системи. Позашкільна освіта має шанс стати не лише додатковим освітнім простором, а й стратегічним ресурсом для майбутнього країни.

Отже, позашкільна освіта Запорізького регіону перебуває у стані глибокої трансформації, поступово перетворюючись із системи традиційних дозвіллевих гуртків на динамічну освітню екосистему, здатну забезпечувати життєво важливі компетентності дітей та молоді. Її розвиток визначається гнучкістю й стійкістю в надзвичайних умовах, балансом між безпекою та якістю освітнього процесу, інституційними змінами та фінансовими перспективами, а також кадровою й методичною модернізацією. ЗПО намагаються швидко реагувати на виклики війни, інтегрують психологічну підтримку та інноваційні формати. Наразі оптимальним для більшості гуртків виявився змішаний формат навчання з використанням безпечних майданчиків. Нова Концепція розвитку позашкільної освіти (2025–

2030) й законодавчі новації відкривають перспективи фінансової автономії та модернізації методичної підтримки педагогів, що принципово важливо для регіонального позашкілля. Проте успіх залежить від спроможності місцевих бюджетів фінансувати ці зміни та відмови керівників від пасивної тактики «очікування субвенцій». Водночас стратегічні точки зростання, як-от створення інноваційних центрів на кшталт «Саєнс-Хаб», відкривають можливості для масштабування досвіду завдяки партнерству та грантовій діяльності. Таким чином, позашкілля має шанс стати не лише додатковим освітнім простором, а й стратегічним ресурсом відновлення країни, сприяти вихованню покоління, здатного до критичного мислення, творчості та громадянської відповідальності в умовах постійних змін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. МОН планує повністю оновити позашкільну освіту до 2030 року: що зміниться. *Освіта і наука*, 2025, 19 травня. URL: <https://surl.li/nbmoev> (дата звернення: 30.05.2026).
2. Про внесення змін до ст. 22 Закону України «Про позашкільну освіту» щодо оплати праці працівників закладів позашкільної освіти : Закон України від 24.02.2026 № 4789-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2026, № 14, ст. 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4789-IX#Text> (дата звернення: 08.06.2026).
3. Про затвердження Концепції розвитку позашкільної освіти : Наказ МОН України від 02.10.2025 № 1314. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://lnk.ua/0wp9sPAMH> (дата звернення: 30.05.2026).

Запорізький обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти